

DEVLET’TEKİ BİR YASAĞA İTİRAZ: IRIS MURDOCH VE PLATON’UN SANATÇI GÖRÜŞÜNE İTİRAZI

Countering a Banishment in the Republic: Iris Murdoch and her Disagreement with Plato over his Attitude towards Artists

*Fatma DORE**

ÖZET

Bu makalenin konusu, Britanyalı ahlak filozofu Iris Murdoch’un (1919-1999), etik anlayışını tamamen kendisine dayandırdığı Platon (428/427-348/347 BCE) ile temel bir uzlaşmazlığı üzerinedir. Makalede, geniş anlamda 20. yüzyıl felsefe geleneğine ait olan Iris Murdoch’un, ahlak felsefesini büyük ölçüde antik Yunan filozofu Platon’a, özellikle onun “İyi İdeası”na dayandırdığı gösterilecektir. Murdoch’un felsefi görüşlerinin güçlü bir şekilde Platon’un eserlerinden kaynaklandığını belirtmek için, çalışmada öncelikle büyük Yunan düşünürünün felsefesine genel olarak bakılacak; aynı zamanda Platon’un, Murdoch’un özellikle bu konuda kendisine muhalif olduğu, sanatçılara yönelik olumsuz görüşleri açıklanacaktır. Ardından Murdoch’un 20. yüzyıl etik öğretilerine karşı tutumu, onlarla anlaşmadığı noktalar ve dolayısıyla ahlaki bir çözüm bulmak için Platon’a dönmesi; Platon’un düşüncelerinin özüne bağlı olsa da, Murdoch’un bunlara modern düşünce yöntemleriyle yaklaştığı gösterilecektir. Böylece bu makale, Murdoch’un derinden borçlu olduğu ve saygı duyduğu Platon’un, aslında bu konuda filozofun üstünkörü davranmış olduğuna inanmakla birlikte, sanatçılarla ilgili tutumuna karşı itirazını ve bunun nedenlerini ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak Felsefesi, İyi, Sanatçı, Sevgi, Benlikten Sıyrılma.

ABSTRACT

This article is on a key disagreement the British moral philosopher Iris Murdoch (1919-1999) has with Plato (428/427-348/347 BCE), for whom she otherwise depends on for much of her ethical thinking. This article will show that while Iris Murdoch is both familiar with, and to a considerable extent belongs to, the philosophical tradition of the 20th century, she bases her ethical philosophy to a great degree on the work of the ancient Greek philosopher Plato, particularly in reference to his idea of “the Good”. In order to demonstrate how her philosophical position draws so strongly upon the work of Plato, this article will firstly give an overview of the philosophy formulated by the great ancient Greek thinker. It will also examine Plato’s

* Yrd. Doç., Afyon Kocatepe Üniversitesi, dorefatma@aku.edu.tr

negative attitude towards artists, as it is on this particular point that Murdoch disagrees with him. This article will then explore Murdoch's own attitude towards the ethical philosophy of the 20th century, and show what her points of disagreement with it are, and how they led her to find a solution to her moral concerns largely through Plato. It will also show that while she is generally faithful to the spirit of Plato's ideas, she approaches them in a very 20th-century manner. This article will then demonstrate that while Murdoch's debt to and respect for Plato is profound, she disagrees with his attitude towards artists, and will show her reasons for this, as well as her belief that Plato had such an attitude in part because he had not fully explored the implications of his own ideas.

Key Words: Moral Philosophy, the Good, Artist, Love, Unselfing.

GİRİŞ

Atina'nın "Altın Çağ"ı olarak tanımlanan Perikles'in zamanında, olağanüstü başarılı oyunlar yazılıp sergilenmiştir. Bu dönem, üçü trajedi yazarı dört büyük drama yazarı doğurmuştur: Aeschylus'un *Agamemnon*'u, Sophocles'in *Kral Oedipus*'u, Euripides'in *Bacchae*'si ve komedi yazarı Aristophanes. Bu çağ, aynı zamanda, yaşam felsefeleri haz ve faydacılığa dayalı rölativist Sofistler'in oldukça popüler olduğu dönemdi. Perikles çağının sona ermekte ve Atina demokrasisinin çökmekte olduğu bir zamanda doğmuş olan Platon, savaşlar dolayısıyla kargaşa ve felaketlere, özellikle de Sokrates'in idamı gibi trajik bir olaylara tanıklık etmiştir. Böyle bir deneyimden geçtiğinden, insanların doğru olanı bulma yetisine şüpheyle bakmaya başlayan filozof, onların kendi kendilerini yönetecek kadar erdemli ve yeterli olmadıkları kanısına varmıştır. Platon'a göre etik olarak doğru ya da yanlışın ne olduğuyla ilgili kesin yanıtlar vardır. Sofistler'in sözcüsü olduğu görece "iyi" kavramının işlemediğini de anlamış olan Platon, değerlerin sabit olduğu ve kusursuz bir toplumun yaşayabileceği ideal bir devlet tasarlamıştır. Bu devlet, en yüksek mükemmellik ve ebedi değişmeyen "iyi" ile filozofun "etek dolusu som altından daha değerli" olduğunu belirttiği "doğruluk"a dayanır.

Böyle bir ideal devleti yönetecek olanlar ise, İyi İdeası'na, olayların bilgisine ve pratik deneyime vakıf olmuş bir seçkinler topluluğudur. Bunlar müzikten teolojiye, matematikten felsefeye varan uzun bir eğitimin ardından titizlikle seçilecek ve toplumun geri kalanını yönetmeye layık yeterli ve erdemli kişilerdir. Platon, bu ideal devleti temellendirdiği başyapıtı olan *Devlet*'ten sanatçıları ihraç etmiştir. Onun felsefesinde sanatçının yeri, ileride detaylı bir şekilde göreceğimiz gibi idealar, İyi, ahlak ve metafizik,

siyaset felsefesi konularındaki görüşlerinin bütünü göz önüne alınmadan anlaşılabilir.

1. Platon'un Devlet'i ve Sanatçıların Oradan Sürülmesi

İ. Ö. beşinci yüzyılın sonunda ve dördüncü yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Platon'un felsefi gayesi "hayatımızı en yararlı biçimde geçirebilmek için izlememiz gereken yaşama kuralını tanımlamak"tır (*Devlet* 344d). Böyle bir anlayışta temellenen ve Platon'un felsefesinin doruk noktası olan "ideal devlet" akla dayalıdır ve sıkı bir şekilde filozofun "idealar" kuramıyla bağlantılıdır. İdealar teorisi ile bilgilerimize bir temel sağlamak, görünüş ve görünüşün ardındaki gerçeklik arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlamış olan Platon'a göre idealar da, ancak en yüksek ve mükemmel olan İyi İdeası'na dayanır: "İyilik ve gerçeklik ilksiz ve sonsuz olduklarından, en iyi devlet, göklerdeki modeli yakından kopya eden, en az değişme ve en büyük dingin yetkinlik olanağına sahip; ilksiz ve sonsuz İyi'yi en iyi anlamış olan devlettir" (Russell, 2004: 109). Maddi dünyadaki oluşun asıl sebebi olan İyi İdeası, idealar arasındaki hakiki ilişkileri temsil eder. Bu anlamda İdealar kuramı, Platon'un ahlak felsefesi tezi olarak görülebilir (Skirbekk and Gilje, 1971: 72). Peki "iyi"ye nasıl ulaşılabilecektir? Platon bu düşüncesini bir mağara benzetmesi ile açık bir şekilde ortaya koyar.

Devlet'in 7. Kitabı, "Mağara Alegorisi" ile başlar: "[B]ilgi ve bilgisizlik bakımından insan tabiatını şöyle tasarla: Bir çeşit yer altı mağarasında yaşayan insanlar düşün...Bu insanlar çocukluklarından beri orada ayaklarından ve boyunlarından zincire vurulmuş olarak oturuyorlar, öyle ki ne bir yere kımlıdayabiliyorlar, ne de (zincir, başlarını döndürmelerine engel olduğu için) önlerinden başka bir yeri görebiliyorlar...Arkalarında ve uzakta bir tepenin üzerinde yanan ateşin ışığı sırtlarına vuruyor" (*Devlet* 514). Platon'un mağara insanları bir anlamda gerçeklikten men edilmiş, yanılgılarla yaşamaya mahkum edilmiş tutsak insanlardır. Mitosun devamında Platon, bu ateşle mahpuslar arasından yüksek bir yol geçtiğini ve bu yol boyunca alçak bir duvar örülmüş olduğunu belirtir. Bu alçak duvar nedeniyle, duvarın arkasından başlarında, omuzlarının üstünde çeşitli nesnelere taşıyarak geçen gerçek insanlar değil, yalnızca taşıdıkları nesnelere görülebilmekte; bunların da sadece gölgesi mağaradaki duvara yansımaktadır.

Platon hiçbir tarafa kımlıdayamayan mağaradaki bu insanların, kendilerini ve yanındakileri şimdikiye kadar sadece dışarıdaki ateşin karşısındaki mağara duvarına yansıttığı gölgelerle tanımış olduklarına dikkat çeker. Bu insanlar, aralarında konuşabilselerdi, gördükleri gölgeleri gerçek eşya sanacaklardır (*Devlet* 515b). Platon şimdi o "tutsakları zincirlerinden ve bilgisizliklerinden kurtarırsak" diyerek, mitosunda bir başka aşamaya geçer: "[B]irini çözelim...başımı çevirtelim...aydınlığa doğru baktıralım: Bütün bu hareketler ona acı verecek, gözleri kamaşacak; bu

yüzden de biraz önce gölgelerini gördüğü o nesnelere seçemeyecek” (*Devlet* 515d). Burada, gerçeğin anlaşılmasının güçlüğüne vurgu yapan Platon, gerçeğin bir anda kavranamayan yönünü gösterir: “Işığın kendisine bakmaya zorlarsak, gözlerine ağrı girmez mi?” (*Devlet* 515e). Dolayısıyla gerçeğe ulaştırılan yol, aşamalı ve uzundur: “[Y]ukarı taraftaki nesnelere görmek için gözlerinin alışması gerek. En kolay ve ilk seçtiği şeyler gölgeler olur; sonra insanların ve öbür nesnelere suya yansıyan görüntülerini, daha sonra da nesnelere kendilerini seçer. Bundan sonra gözlerini yıldızların ışığına kaldırarak, gündüz güneşe ve güneş ışığına bakmadan önce...göğün kendisini rahatlıkla seyredebilir...[S]onunda da herhalde güneşin kendisine bakar” (*Devlet* 516b).

Mağara tutsakları, Platon’un felsefi görüşünde dünyadaki insanın betimsel tanımınıdır. Mağaradan çıkış sürecini “ruhun kavranan dünyaya yükselişi” (*Devlet* 517b-c) şeklinde açıklayan filozofa göre bu ruhsal yolculuğu gerçekleştirerek hakikate varan insan, bundan sonra sanılara, boş hayallere dönmeyecektir. Çünkü bu kişi, kavranan dünyada en son ve zor ulaşılan “İyi İdeası”na ulaşmıştır. Platon, alegoride geçen güneşi [İyi’yi], dünyada görmeyi sağlayan güç olarak açıklar ve varlık niteliğini kavranan dünyadaki akla benzetir: “[B]ilen kişiye bilme gücünü veren bu gerçeğe İyi İdeası diyeceksin” (*Devlet* 508c). Bu “iyi İdeası”ndan doğrudan “iyi”; akılla hareket etmekten ise, etik davranma anlaşılabilir. Mitosta, oluş dünyasından varlık dünyasına dönüş olarak betimlenen bu ruhsal yükselişin sonunda varılan ve Tanrısal nitelikte bir şey olan İyi, varlığın en aydınlık yanındır (*Devlet* 518c-e).

Platon’un ideal devletinde bilgi, cesaret, ölçülülük ve adalet kavramları esastır; bir başka ifadeyle ideal devlete güzelce ve gereğince koruyuculuk edecek kimselerin hem filozof, hem öfkeli, hem çevik, hem de güçlü olması gerekir (*Devlet* 376c). Bunların uzun bir zaman sürecek öğrenim ve çalışmalarla hazırlanacaklarını; bedenlerini eğittikleri kadar kafalarını da eğiteceklerini söyler. Bu noktada, imgeler ve hayal gücü kullanarak gerçekliği çarpıtıp ya da en azından karmaşık hale getiren sanatçıları eğitim sürecinden eler. Peki niçin?

“Homeros ve öteki ozanlar anlatmalarında [tragedya ve komedyaya] taklit yoluna başvuruyorlar” (*Devlet* 393-394) diyen Platon, sanatın (şiir ve masal) bir anlatma ve öykünme olduğunu söyler. Sanat, onun için bir gerçeklikten kopuş modelidir. Kusursuz devlet, en yüce idea olan İyi’nin yaşadığımız dünyaya yansımalarıyla tasavvur edilen yerdir ve birlik içerir. Şairler, birlik düşüncesini dağıtıp bozdukları için hakikatten (bir olan) uzaklaştırır. Aslında Platon, şairleri çok övmüştür; bilge kadın dediği şair Sappho ve Pindar’dan saygıyla söz eder (*Devlet* 331); Hesiodos, Homeros için ise yüceliklerini ifade etme anlamında “koca koca adamlar” ifadesini kullanır (*Devlet* 363). Bundan başka ölümün kötü bir şey olmadığını açıklarken de, bu şairlerle buluşmanın üstünlüğünü dile getirir: “Orada

[yerin altındaki dünya] söyleşeceklerimiz... Hesiodos ise, Homeros ise, insan bunun için neler vermez?" (Sokrates'in Savunması 41).

Ancak her ne kadar övgü dolu sözlerle olsa da, Platon'a göre sanatçılar, şeylerin ardındaki gerçekliğin görülmesini engeller. Nesnelere, yalnız tek bir örnek-biçim ya da idea içerdiğini (Devlet 596) belirten filozof, nesnelere birini (örneğin masa ya da yatak), örnek-biçime bakarak yapan bir ustanın yaptığı şeyin, gerçeğin yanında sönük bir gölge olarak kaldığını ifade eder. Zaten oluş dünyasının kendisi de bir kopyadır, dolayısıyla sanatçının yaptığı şey nesnenin üçüncü kopyası olur. Böylece sanatçıyı, tabiatın üç derece uzak bir eseri yapan taklitçi olarak tanımlayan Platon, taklit eserlerini hakikat bakımından değersiz; ruhun kötü yanını uyandıran, besleyen ve gücendiren ve böylece akıllı yanını çöküntüye uğratan şeyler olarak değerlendirir. Ona göre bu, sanatın en büyük suçudur (Devlet 606b): "[N]e dediklerini sorup anlayamadığımız ve sözlerine herkesin başka başka manalar vererek içinden çıkamadığı şairlere lüzum yoktur" (Protagoras, 347e).

Sokrates'in Savunması'nda şairleri tanrılarla alay edip, onları zayıf gösterdiği için eleştiren Platon, Devlet'te onları "ideal devlet"inden kovar. Gençlerin okuyacağı kitapların küçük yaşlardan itibaren sıkı bir sansüre tabi tutulduğu bu eserde Platon, sanatçıların başlıca olumsuz yönlerini sırasıyla açıklar:

"İster Homeros'tan, ister başka bir ozandan gelsin, Tanrılar üzerine söylenen şu türlü saçmalıkları kabul etmemek gerekir" diyen Platon İlyada'dan aşağıdaki dizeleri bize aktarır:

*"İki tane küp durur Zeus'un eşliğinde
Biri iyi, biri kötü kaderle dolu,
Zeus karıştırır bunları, sunar ölümlülere,
İyisinden de, kötüsünden de pay alır insanoğlu.
Ama yalnız kötüsünden pay alırsa bir adam
Zorlu açlıkla sürünür tanrısal toprak üstünde"* (Devlet 379d).

Platon sadece en büyük tanrıların değil, ama tanrılık ilişmiş insanların da kutsallıklarının şairler tarafından bozulmasına karşıdır. "[B]irisi... Niobe'nin çektikleri üzerine ya da benzer bir konu üzerine şiir yazarsa, bu belaların tanrının eseri olduğunu söylememeli" (Devlet 380). Bir başka örnek: "Öyleyse...ozanlardan gene dileyelim de, bir tanrıça oğlu Akheilelus'u şöyle göstermesinler bize:

*"Yana yatıyor, yüzükoyun uzanıyor, ya da sırt üstü.
Sonra kalkıp dolaşıyordu deniz kıyısında deli gibi.*

İki eliyle aldı ocağın küllerini, döktü başının üstüne" (Devlet 388).

"[O]nu ağlatıp dövündürmesinler öyle, Homeros'un sık sık yaptığı gibi" (Devlet 388b).

Platon, Homeros'un birçok yönlerini övdüğünü belirtmekle birlikte, onun şiirlerinde dile getirdiği tanrılar savaşını anlatan öykülerin devletinde

dinlenmesini istemez, çünkü onun anlattıkları birer uydurmadır (*Devlet* 378d); şairler, bu hikayelerde gerçeğin niteliğini bozarak, tanrı ya da tanrı çocuklarının kötü eylemler yapmış olduklarını diyecek kadar işi azıtmaktadırlar (*Devlet* 388c). İdeal devletinde yetiştirmek istediği koruyucuların, tanrıya saygılı ve tanrıya benzer kimseler olmalarını isteyen Platon'a göre yalan olan bu sözler, aynı zamanda “tanrı” ve “iyi” kavramlarının içiçeliğinin mantıksal zorunluluğu sonucu dine de aykırıdır. “Çünkü biz kötülüğün, tanrılardan gelemeyeceğini ortaya koyduk” (*Devlet* 391d-e); “Tanrı her şeyin değil, sadece “iyi”nin sebebidir” (*Devlet* 379-380c).

Platon, gençlerin eğitiminde uydurmaca olan bu masalların kullanmasını birçok açıdan sakıncalı bulur. Örneğin ona göre iyi adam ölümü korkunç görmez: “[O] sızlanmaları, yakınmaları atacağız...[Ö]zgür olmaları ve ölümden çok tutsaklıktan korkmaları gereken çocukların, adamların kulağına şiirsel oldukları ölçüde sokulmaları uygunsuzdur da ondan” (*Devlet* 387b). “Bilgeligi gerçekten seven ona ancak Hades’te kavuşur...gerçek filozof oraya [öbür dünya=ölüm] seve seve gidecektir” (*Phaidon* 68b).

Gençlerin ölçülü ve disiplinli yetişmesi, Platon’un ideal devlet düşüncesinde en temel koşuldur. Böyle bir devleti yönetecek filozof krallar, gülmeye de pek düşkün olmamalıdır. Bu insanların duygularının kontrol altında tutulması gerektiğini düşünen filozofa göre şairler, aksi yönde kışkırtıcıdır: “[S]aygıdeğer adamların kahağaya tutulmuş olarak gösterilmesi kabul edilemez” (*Devlet* 389). Platon,

“Et ve ekmek dolu sofralarda,

Şarap karılan sağraktan doldurması şarap sunanın,

Ve getirip dökmesi herkesin tasına ayrı ayrı” (*Devlet* 390b)

gibi dizeleri yazan sanatçıların direnç kırıcı, baştan çıkarıcı, hayalperest, doğruluktan uzak, diğer bir ifadeyle, yazdıklarıyla tam bir fantezi dünyası yaratarak, gençleri ölçülülüğe götürmekten alıkoyduklarını ileri sürer. İdeal devlette, savaşçıların özellikleri belirtilirken, savaşçıların rüşvet almasını; para, mal düşkünü olmasını özendirerek sanatın da zararlı olduğuna dikkat çekilir (*Devlet* 390e).

Platon’un felsefesinde “iyi” kavramı ya da ideası, bilginin en yüksek konusudur ve “iyi”ye sahip olmadan bir şeye sahip olmak bir işe yaramaz (*Devlet* 505). Dolayısıyla dramalarda iyi insanın, *kötü taklit arzusu göstermemesi gerekir*. Oysa oyunların çoğunda kötüler yer almaktadır. Platon bu durumu şöyle çözümler: “Ama sitemizde onun gibi adam bulunmadığını, bulunmasının da yasak olduğunu söyleriz; sonra da başına yün sargılardan bir çelenk takıp başka bir siteye göndeririz onu. Yerine de...daha ağırbaşlı bir ozanı, bir masalcıyı seçeriz; yeter ki yalnız dürüst, iyi adamın söyleyişini taklit etsin... askerlerimizin eğitimini ele aldığımız zaman koyduğumuz kurallara göre söz söylesin” (*Devlet* 398b).

Kuşkusuz, Platon'un ideal devletinde yalnızca şairlere değil, mimar, nakkaş, dokumacı gibi her alandan sanatçıya sansür uygulanır. Çünkü Platon'a göre her şeyde güzellik ve çirkinlik vardır. Çirkinlik kötü ritim, uyumsuzluk, kötü söz ve kötü huyun kardeşleridir; karşıt niteliklerse ölçülü ve iyi huyun kardeşleri, taklitleridir (*Devlet* 401b). Filozofa göre taklitli şiir dinleyenlerin içlerinde en azından bunlara karşı bir panzehir olmalıdır, yani bunların gerçekte ne oldukları bilinmelidir ki, kafaları bozmasın (*Devlet* 595b).

Platon, bu taklitli anlatımların bazı türlerinin yararlı olabileceğini de belirtmiştir. O, sanatlarda kötüyü ve çirkinliği yansıtan (taklit eden) sanatçıyı yasaklarken, bir yandan da, çocukluktan güzel eserlerden gözlerine, kulaklarına dolan etkilerle güzel aklı sevmeye, ona benzemeye, onunla iyi uyum içinde olmaya farkına varmadan yönelmelerini sağlamaları için gerçek güzellik ve biçimliliğin izinden gitmeye yetenekli sanatçıları devletine davet eder: “Demek ki şiir, ister lirik türde, ister başka türde olsun kendini temize çıkarabildi mi, haklı olarak sürgünden geri dönebilir” (*Devlet* 607d).

2. Iris Murdoch'un Platonculuğu ve Ahlak Felsefesinin Temelleri

Kendisini “Platoncu” olarak tanıtan Iris Murdoch, 20. yüzyıl ahlak filozofu, aynı zamanda oldukça üretken bir roman yazarıdır. Modern felsefede metafiziğin kucacağına itilerek boş bir hayal ürünü haline getirildiğini düşündüğü etiğin düşürülen itibarını yeniden canlandırma ve düşünceye kazandırma çabası güden Murdoch'a göre ahlak felsefesi, “tüm yaşam biçimlerimizi ve dünya ile ilişkilerimizin niteliğini” kapsar (Murdoch, 2001: 95). Bu girişimi ile Antikite'nin etik anlayışını gündeme taşımış olan Murdoch'un ahlak kuramı, “iyi” kavramına dayanmaktadır.

İyi'nin Egemenliği adlı eserinde etiğin esas görevinin, “öteki”ne dair gerçek bir sevgi algısıyla ilgili olduğunu belirten Murdoch, tamamen duyarlılığımızla ilgili olan ahlaklılığın bu boyutunun çağdaş etik kuramlarınca göz ardı edildiğini düşünür. “*Metafizik ve Etik*” adlı yazısında, “Felsefi ahlak düşüncesi nasıl olmalıdır?” diye soran Murdoch'a göre bu soru, ahlak konusunda modern filozoflar arasında var olan ciddi şüpheyi göz önüne almaktadır. Modern felsefe ya da filozoflardan Murdoch'un kastı, geleneksel empirizmin günümüzde dil analizine dayalı yorumudur (Murdoch, 1996: 236). Modern filozofların, “iyi”den, artık gerçek ya da aşkın bir şey olarak değil de, ancak alışıldık insan eylemlerini, değer atfedilecek şeyler olarak çözümlene bağlamında söz ettiklerine dikkat çeken Murdoch, bu dönem felsefe tarihini, metafiziğin etikten tasfiye edilmesi şeklinde betimler. Şimdi, içi boşaltılmış boş bir sahne ile karşı karşıya bırakıldığımızı belirten Murdoch'a göre ahlaklılık, artık “akıllı irade” gibi metafizik içerikli ya da “ahlaki duygular” şeklindeki psikolojik kavramlarla

açıklanmamakta; felsefi tartışmalarda savunulmamaktadır; aşkın herhangi bir arka planı olmaksızın tanımlanmaktadır (Murdoch, 1996: 240).

Belirtilmelidir ki Murdoch, felsefi bağlamda, hiçbir anlamda ezoterik bir temele dayanmadığını ifade etmiştir. İnsan hayatının, kati olarak ereklilikten yoksun, telos'u olmayan, dışa kapalı ve hedefsiz (Murdoch, 2001: 29, 77) olduğuna inanan düşünürüne göre geleneksel anlamıyla Tanrı yoktur (Murdoch, 2001: 74). İnsan hayatında her şeyin faniliğe ve tesadüfe tabi olduğunu düşünen Murdoch, bu noktada modern psikoloji terminolojisinin erdem ile bağlantısının kurulabildiği bir ahlak felsefesini gerekli bulur.

Bu anlamda Freud ve Marks'ı önemseyen, aynı zamanda estetik ve politik fikirlerin üretilebileceği bir ahlak felsefesine olan ihtiyacın altını çizen Murdoch, Freud'un da etkisiyle insanın doğal olarak bencil olduğuna inanır. Ona göre Freud, "insan doğası konusunda tam anlamıyla kötümser bir bakışa sahiptir" ve bununla "bize günahkar insanın gerçekçi ve ayrıntılı tablosunu" sunmuştur (Murdoch, 2001: 45, 50). Belli bazı savları konusunda şüpheleri olduğundan dolayı kendini "Freudçu" olarak tanımlamadığını belirtse de, Murdoch'un ruh anlayışı Freudçudur. Buna göre "tarih içinde belirlenmiş birey, tamamen kendi başının çaresine bakmak durumundadır"; yani ego, kendinden başka şey düşün(e)mez (Murdoch, 2001: 76). Murdoch, Freud'u, bütün sanatsal ve tinsel (ruhsal) deneyimlerin temelini, libidinal (şehvete dayalı) enerjiye dayandırmada haklı bulur. Ancak Freud'un kendini feda etme gibi iyilik ideallerinin, bazen daha derinlerde saklı sado-mazoşist güdülerin yanılgısı olabildiği görüşüne de tamamen katılan Murdoch, bu gibi Freudçu anlayışların, Platon'un unutulmuş ve tahrip edilmiş olarak göstermekten de geri durmaz (Tracy, 1996: 60). Ona göre yalnızca Freud değil, bilakis Platon da Eros'u bir tür evrensel enerji, hem yıkım hem de iyilik için kullanılacak son derece muğlak bir güç olarak görmüştür.

Temelde modern öğretilerin karakteristiğini taşıyan Murdoch, 20. yüzyılın rölativist ahlak anlayışıyla uyumsuz. Çoğunun tutkusuz ve iyimser görüldüğünü belirttiği bu ahlak anlayışını genel olarak kısıtlı bulan Murdoch'a göre modern felsefe, insanın ahlaksal anlamda "neye ulaşabileceğini" açıklayabilen yeterli bir "karmaşık ya da incelikli kavramsal sistem"e sahip değildir (Murdoch, 2001: 3).

"Dış dünyaya kıyasla belirsiz ve asalak bir doğası" olduğu nedeniyle iç yaşamı göz ardı eden bu ahlak teorisi ile yetinmeyen, bilakis bunda yaşam için önemli bir şeylerin eksikliğini duyan Murdoch'a göre motivasyonun irdelenmesinin empirik bilimlere kaptırılması; iradenin, karmaşık dürtü ve erdemlerin yerini alması ile değer yargılarının irade ve bireysel seçime bağlanması "iyi"nin [sanki] anlatılması imkansız şüpheli bir şey" olarak belirlenmesine neden olmaktadır (Murdoch, 2001: 3). "Sevginin, ahlakta en temel kavram olması bir gerçek"tir diyen Murdoch, modern ahlak

felsefesinde sevginin göz ardı edilmesini en önemli eksiklik olarak belirler (Murdoch, 2001: 2).

Murdoch, çağdaş ahlak felsefesindeki yaklaşımları varoluşçuluk, empirizm ve davranışçılık temellerinde irdeler. “Varlığın, zihinle ve irade gücüyle ulaşılabilen hakiki bir bulunuş biçimi” olarak tanımladığı varoluşçuluktaki kasvetli duruşun yüzeysel, mutluluğunu gizleyen ve sahte değerler sunarak yaşanan hayatın kendisini göz ardı ettiğini belirten Murdoch (2001: 46, 49), Anglo-Sakson ahlak öğretileri olarak tanımladığı empirizmin ise, etiği hemen hemen tümüyle felsefenin dışına ittiğini belirtir. Murdoch'a göre bu yaklaşımın ahlaki yargıları, olgusal ya da hakikate uygun değildir (2001: 47). Oxford felsefesinin “motivasyon (eylem/hareket) ile ilgili ciddi hiçbir teori geliştirmemiş olduğuna dikkat çeken Murdoch (2001: 52), öznenin özgürlüğünü, gerçekte ahlaki vasfını, tamamen seçimlerine bırakan bu anlayışın, bu seçimlerde bulunmaya hazırlayıcı etkenlerin ne olduğunu belirtmemiştir. Ahlaki kavramlarını günlük dil bağlamında çözümleyen böyle bir felsefenin, alelade bir çözümün zayıf bir görüntüsünü sunduğunun altını çizen Murdoch (2001: 69), bilimsel empirizmin etikle ilgili düşünceleri tümüyle tüketmeden önce, filozofların, doğal psikolojimizin empirizmin açıklayamadığı kavramlarla değiştirilebileceğini gösteren bir terminoloji geliştirmeleri gerektiğini vurgular.

Murdoch'un modern ahlak felsefesi eleştirilerinin yöneldiği bir başka yaklaşım davranışçılıktır. Ona göre davranışçılığın düşündüklerimiz ya da hissettiklerimiz konusunda yanılabilirdiğimiz tezi tartışılmazdır, ancak bu gerçek onları tamamen haklı çıkarmaz. Nitekim yanılmalar olabilse ve kendi zihinsel durumumuzla ilgili yanılmaz ya da üstün bilgiye sahip olmasak da, duyumsamalarımız ve düşüncelerimiz yaşamın dayandığı bir temel olarak göz ardı edilemez. Sonuç olarak, bu tür Kant-sonrası felsefenin merkezinin, değer yaratıcı olması bağlamında irade fikri olduğunu açıklayan Murdoch (2001: 78-79), konuyu şu ifadelerle özetler: “Bir anlamda, göklerde yazılmış Tanrı teminatlı değerler, insan iradesine düşmüştür. Aşkın bir gerçeklik yoktur. İyi kavramı, insanın seçimleriyle doldurulmak üzere belirsiz ve boş bırakılmıştır”.

“Yaşanan dünyanın fena ve ıstırap dolu taraflarının en açık duyularla gözlemlendiği realizm, nasıl olur da, düşsel bir düzlemde koparılmadan bozulmamış saf iyi ile bağlantılandırılabilir?” sorusunu, ahlak felsefesinin temel sorunu olarak belirleyen Murdoch'a göre (2001: 59) çağdaş filozoflar, deneyimden çok nedenlere odaklanarak insanın asıl güdüsünü göz ardı etmektedir; oysa insan, yalnızca akla dayalı motivasyona bağlı olarak anlaşılabilir (Murdoch, 2001: 82). Ahlak ve “iyi” kavramı konusundaki görüşlerinin taraflı olduğunun farkında olan Murdoch, neredeyse tamamen çağdaş felsefe ve onun metodolojisi ile “doğru davranış” tezini savunan modern ahlakçıların görüşlerinden hareket etmiş, ancak “ahlaklı bir yaşam”ı araştıran Sokratik ahlak anlayışını benimsemiştir.

Platon için “yüce bir ruh” ve “bayrağının altında savaştığım filozoftur” diyen Murdoch (2001: 86), Oxford Üniversitesi’nde bazı diyaloglarını okuduğu Platon’u tepkisel, dürüst olmayan, bir dolu ucuz hileli tartışma yazarı olarak değerlendirmiş; özellikle *Devlet*’i hiç sevmediğini ve Marks’ı ona tercih ettiğini ifade etmiştir (Conradi, 2001: 87). Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında, 19. yüzyıl ahlakının “yeniden inşa edicisi” olarak gördüğü komünizme, özellikle onun “doğru, güzellik, iyilik ve sevgi” anlayışına inancı giderek zayıflayan Murdoch, bundan sonra Platon’a geri dönmüştür (Conradi, 2001: 172). “Platon’a göre tam birlik, zirveye ulaşmadan anlaşılamaz, ancak ahlaki yükselme, neredeyse yok denecek kadar yanılma içeren birlik sezgisini kendi içinde taşır” diyen Murdoch (2001: 92-3), Platon’un ideaların birliği görüşünü çok önemser. Hiçbir yerde, sistematik ve birlik içeren bir idealar dünyası görüşünü açıkça ortaya koymamış olsa da, Platon’un “ideaların bu tarz bir hiyerarşisini işlediğimizi, çünkü “iyi”yi kavramamızla, dünyayla ilgili anlayışımıza düzeni sokmuş olduğumuz” düşüncesinden çok etkilenmiştir.

Bu anlamda Platon’un mitolojik betimlemesi olan “Mağara Alegorisi”, Murdoch için yanılığdan gerçeğe doğru ruhsal yükselişin en iyi açıklanış biçimidir. Ona göre bu mitos, aşamalı kavrayışla ulaşılan ahlaklı yaşam için bir metafor, ruhsal bir tür kılavuzdur (Widdows, 97). Platon, *Phaidon*’da gerçek filozofların, ölümü asıl işleri yaptıklarını belirtmiştir. Böylece sonucu ölüm olan özbenliğin kaçınılmaz kaybı, Murdoch’a göre de, insanın ahlaki davranışlarının en genel kuralı olur: “Erdem, bencil bilincin peçesini yırtmak ve gerçekten ne ise o haliyle dünyaya katılmaktır (2001: 91).

Murdoch, ahlak felsefesinin iki ilkesinin altını çizmiştir: İlki, insan davranışlarının incelenmesi gerçekçiliğe dayanmalı, yani insan doğasında keşfedilmesi mümkün olanı dikkate almalıdır. İkincisi ise, ahlak felsefesi ‘en iyi olanı’ tavsiye etmelidir (Luprecht, 2010: 113-114). Bu temelde etiğin rolünü tartışan Murdoch (2001: 69), etiğin kendinden daha büyük hiçbir amacı olmadığını vurgular: “Gerçek ahlakın kaynağı, yalın ve avutucu yönü aranmayan “iyi” sevgisindedir. Ona göre “İyi’nin, amaçla hiçbir ilgisi yoktur. Gerçek anlamda iyi olmanın tek yolu, insanın kendi kararları dahil her şeyin tesadüflere bağlı olduğu bir hayatta “hiçbir şey için olmayan” iyi olmadır”. O, bu konudaki düşüncesini daha iyi açıklayabilmek için bir örnek geliştirmiştir: “M ve D Örneği.” Bu örnek, ahlaklılığın yalnızca davranışlarla ilgili olmadığı hakkındadır:

“Adına M dediğim bir kaynana, adına D dediğim gelinine karşı oldukça olumsuz duygular beslemektedir. D’yi çok iyi kalpli, ama kaba ve saygınlıktan yoksun biri olarak gören M, oğlunun, şımarık ve fazla laubali bulduğu D ile evlenmekle, kendinden aşağı birini hayatına sokmuş olduğunu düşünür. Şimdi D’ye karşı bu olumsuz kaniya sahip olan M’nin duygularını açıkça göstermediğini, D’ye nazik ve hoşgörülü bir tavır sergilediğini

düşünelim” diyen Murdoch (2001: 16-17), ardından M'nin düşüncesinde gerçek bir değişimi anlamak için D'nin kocasıyla birlikte başka bir yere taşındığını ya da D'nin öldüğünü farzetmemizi ister. D, M'nin hayatından çıkmıştır artık. Bu süreç, M'ye, D'yi artık basit biri değil de, içten biri olarak görmesi için yeterli bir zaman sağlamıştır. M'deki bu görüş değişikliği, D artık varolmadığından ona karşı gözlemlenebilir herhangi bir davranışı değil, tamamen içsel bir değişim sürecini içerir. Murdoch'a göre “D ile ilgili daha iyi bir kanı” anlamında içsel olan bu değişim iyi olarak değerlendirilmelidir (Murdoch, 2001: 17-18).

Elbette M'deki değişimin belki D'ye acıma, belki M'nin öz eleştiri yapabilen ve bu nedenle duygularını yeniden tartıp değerlendirirken kendisini fazla önyargılı bulması gibi çeşitli nedenleri olabilir. Murdoch'a göre bu, bir başka bireyin tam olarak bilinmesinin imkansız olduğunu gösterir. Bu örnekte olduğu gibi, bir insanda dıştan gözlemlenebilenden daha fazlası vardır. Murdoch, M'nin değişim sürecini gösterdiği bu örnekle, modern düşünürlerin, etiği tümüyle davranışa indirgemelerine karşı, bireyin zengin iç yaşamını ortaya koymak ister. Nitekim D, hala M'nin hayatında varken değişim gerçekleşmiş olsaydı, bu durumda olumlu yöndeki değişimin iyi yönde olduğu tartışılmalı olabilirdi: M'nin çevredekilere, özellikle oğluna karşı çekincelerinden, kendini daha rahat bir ortamda hissetme ihtiyacına kadar çeşitli nedenler düşünülebilir. Bu yalnızca öteki için “iyi”yi istemekten elbette farklı olacaktı ve Murdoch'un varmak istediği ahlaki ilkeye gölge düşürecek. Bu nedenle, M'nin düşüncesindeki değişim için D'yi tamamen sahneden çıkartmaya özen gösteren Murdoch'a göre D ile ilgili eski olumsuz düşüncelerinin olumlu nitelikte dönüşmenin zihinde gerçekleşmesi gerekir. Zira iyilik sadece davranışla sınırlı bir şey değildir. Bu bağlamda Murdoch'un ahlak felsefesi, deneysel olarak denetlenemeyen yaşantı biçimlerini temel alır. “M'nin (zihinsel) eylemi, tamamen kendine yönelik ve etik bir eylemdir (2001: 22). Murdoch, mükemmele (*iyi*'ye) doğru hiyerarşik bir düzenden söz eder. M'nin gelini D'ye bakışındaki duygusal değişim örneği, ahlaki iyiliğin insanın yaşantısında durmaksızın devam eden bir süreç olduğunu göstermeye çalışır.

Etiğin tutum değiştirmedeki rolüne dikkat çekmek isteyen Murdoch, geçmişten günümüze ahlak felsefesinde egonun tartışıldığını ve onun alt edilmesi için yöntemler geliştirildiğini söyler. Bu açıdan ahlak felsefesinin, din ile de bazı amaçlar paylaştığını belirten Murdoch'a göre (2001: 51) ahlak felsefesi, nötr bir tutumu reddetmelidir. Ahlak felsefesinin, “Doğal olarak bencil olan bir gücün (ego), bir seçim yapma durumunda doğru davranışta bulunmasını sağlayacak arındırma ve tutum değiştirme yöntemleri var mıdır?” sorusuna odaklanması gerektiğini iddia eden filozof, böylece insanın varoluş özelliğini, ahlaki bir varlık şekli olması bakımından, öz bilinçlilikle “iyi” arasındaki ilişki temelinde incelemek yoluyla modern kültür bağlamında Platonik etik temalarını yeniden gündeme taşımıştır (Antonaccio

and Schweiker, 1996: xii). Buna göre “[A]hlaklılığın yöneldiği nokta, yalnızca eylem olamaz; ahlaklılık, “ruhun arındırılması ve tutum değiştirmesi” ile ilgili olduğunu inanan Murdoch (2001: 69), değer ve anlamın emsalsiz ve birleşik merkezi olması açısından ferden bütünlüğünü savunan, “özbenlik” sorunu ve ahlaki boyut açısından insanı anlamaya odaklanan bir filozoftur.

İyilik kavramı için “en yüksek ve bozulmayacak bir biçim”in olması gerektiğinden emin olan Murdoch’un inandığı İyi, tam olarak tanımlanamazdır. İyi’nin açıklıkla görülebilmesindeki en büyük engel insan zaafıdır; bu da, “büyük oranda bedensel olana odaklı varlıklar ve doğasını tam olarak anlayamadığımız sonu gelmeyen bencil güçlerin esiri olduğumuz” gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle bizler, benimiz (ego) ile körleşmişiz (Murdoch, 2001: 96- 97). “İyilik, benlikten sıyrılmayı anlama, erdemli bir bilinç ışığında gerçek dünyayı görme ile ilgilidir. Bu, filozofların genellikle iyiliği açıklarken yaptıklarının aksine, aşkın kavramının metafizik olmayan anlamıdır. “İyi, aşkın bir gerçekliktir” ifadesinin anlamı, erdem bencil özbilinçten sıyrılarak gerçek dünyaya katılma eylemi olarak anlaşılmalıdır (Murdoch, 2001: 91). Murdoch’un ahlak felsefesi, onun “benlikten sıyrılmaya” kavramı temelinde gelişir denebilir. Onun bu kavramla amaçladığı şey, birinin ilgi ve bakış açılarının yadsınması değil, bilakis insanın bakış açısının, doğası gereği kısıtlı olduğunun kabul edilmesi ve bilinç-dışının kavranmasıdır. Bu, aynı zamanda doğru anlama ile de bağlantılıdır. Ahlaklı kişinin hareket yönü “-daha az gerçeklik olan- bencillikten, -daha çok gerçekliğe- benlikten sıyrılmaya” doğrudur (Widdows 109). Böyle bir hareket, bireyin egosunu kontrol etmesini ve yeniden gerçek olana odaklanmasını sağlar. Bu anlamda ruh kavramının arınabilir ve tutum değiştirebilirliğine inanmak isteyen Murdoch (2001: 29, 69), ahlaki terimlerin, gerçek idealar gibi değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Aksi halde [ruhun], kolaylıkla “benlik davasıyla ya da ‘doğru eylem’i bir tür faydacılık (utilitarianizm) uğruna yapma” ile bozulabileceğini düşünür ve bu noktada Platon’un “birlik” düşüncesine dayanır. Murdoch,’a göre “İyiler”le ilgili farkındalığın gelişmesi ve ancak kısmen başarılrsa da, bunları egosuz, tam saf haliyle gerçekleştirme çabası, ahlaki değerlerin birbirine bağlılığını ve bütünlüğün anlaşılmasını beraberinde getirecektir (2001: 68-9).

Bütün çalışmaları “İyi Ol ve Sev” ifadesine indirgenebilecek (Reierson) olan Murdoch’a göre “öteki”ne tam olarak yoğunlaşma yalnızca Sevgi ile olur. Benlikten sıyrılmış böyle bir görüyü, sadece sanatçı ve İyi insan gösterebilir (Lita, 2003). Bununla birlikte, “iyi” ve “sevgi” aynı tanımı paylaşmamalıdır, çünkü insan sevgisi, genellikle benlik davası güden bir özellik taşır (Murdoch, 2001: 99). Sevginin çift karakterli olduğunu hatırlatır: Ruh, “kanatlı atlarla arabacının bir araya gelmesinden doğan bir kuvvet”e benzeten Platon, ruhun güzel, iyi ve pek üstün bir soydan olan ve

buna her bakımdan karşıt bir de öteki yönü olduğunu belirtmiştir (*Phaidros*, 246b-c). “İyi, sevginin kendisine doğru doğallıkla yöneldiği çekim merkezidir” diyen Murdoch’a göre (2001: 100) “iyi”ye götüren sevgi saf, diğergam bir sevgidir. Murdoch için kişinin, ötekilere ya da “iyi”ye bir çıkış yolu bırakmadan kendi egosuna boğulup kalması korkunç bir şeydir. Bedensel aşkı, kendini egoistçe kandırma ve ısrarla bizimle sevdiğimizimizin gerçekliği arasına giren kendinde kaybolmanın kaynağı olarak gören Murdoch, *Phaidros*'ta doğrunun bulunmasında bedensel zevkin önemli bir unsur olduğunu vurgulayan Platon'a katılmaz ve ruh'un güzelliğinin, beden biçim ve özellikleri içinde göze göründüğünü savunur (Nussbaum, 1996: 29). Platon, *Phaidros*'ta, yüce İyi'nin insanda sevebileceğini iddia etmesi gibi, Murdoch'un da İyi ve “benlikten sıyrılma” ile ilgili ciddi ifadeleri, sevilen ya da sayılan somut fertlerin kendileri oldukları için değil, daha evrensel kavramların örnekleri oldukları içindir (Schweiker, 2010: 186). Ancak Platon'un aksine, İyi'nin somut fertlere yönelen sevgi ilgisinden başka bir yerde bağımsız olarak var olmadığını, ayrıkt fertlerle eş tutulmasa da, bir tek onlarda bilinebileceğini ileri süren Murdoch, sadece sanatta “günlük yaşamın benmerkezci akışında yeri olmayan bir açıklık” olduğunu vurgular (Murdoch, 2001: 64).

3. Murdoch'ta İyi'ye Götüren Olarak Sanatçı: “Ateş ve Güneş”

Platon'un (*Phaidros*, 249e), “insan yeryüzündeki güzelliği görerek gerçek güzelliği tekrar hatırladığı zaman ruhunun kanatları yeniden çıkmaya başlar” ifadesini, filozofun estetik görüşü içinde sanatı da onaylayan bir alan şeklinde yorumlayan Murdoch, “insanla ilgili şeylere ciddi anlamda bir sevecenlikle bakıldığında, bundan daha fazla birşeyler olduğu hemen anlaşılır” der. Bunu, “metafizik biçimde olmayan, ama metafizik bir hal” çağrıştıran “küçücük bir kıvılcım” olarak betimleyen Murdoch'a göre (2001: 71) bu kıvılcım her halükarda gerçektir ve yüce sanat bunun göstergesidir.

Murdoch'un *Ateş ve Güneş* adlı kitabı, Platon'un sanata karşı olumsuz bakışını anlatır. Murdoch'a göre Platon, sanatı “kötü öykünme” olarak esasen kişisel fantazyaya, değersiz şeylerin kutsanması ya da iyi şeylerin çarpıtılması; hiçbir genel önemi olmayan birtakım nesnelere sıradan kopya edilişi olarak görmüştür. Murdoch kötü sanatta fantazyanın tamamen hakim olduğunu kabul eder, ancak her ne kadar fantazyaya, bilinçli zekanın, daha doğrusu hayal gücünün gerçek yaratıcı yönünün güçlü ve kurnaz bir düşmanı olsa da, sanatın “hayalperestlik”le suçlanmasının, onun gerçek olmamakla suçlanması anlamına geldiğini belirtir (Maggee, 1979: 420). Sanatın büyük bir kısmı böyle olduğu için pek haksız olmadığını düşündüğü Platon'un, ideal devletini kurarken ciddi, somut ve uygulanması mümkün bir takım ilkeler belirleyen ve bu anlamda toplumsal istikrar konusuyla ciddi bir şekilde ilgilenmiş bir siyaset filozofu olarak sansür uygulamasının anlaşılabilir bulan Murdoch (2008: 10), bununla birlikte Platon'un, devletini kurarken

sanatçılara önem vermemiş olabileceğine de dikkat çeker. “[E]lbette Platon bütün sanatçıları dışlamadı” (2008: 9) diyen Murdoch’a göre şairlere karşı tavrı karmaşık olan Platon, bu konuya fazla eğilmemiştir. Murdoch, Platon’un yazıya kuşkuyla yaklaştığını da hatırlatarak Kierkegaard ve Wittgenstein gibi iki farklı modern düşünürü tumturaklılığa, jargona ve bol sözlü kuramlar geliştirilmesine karşı duydukları tepki ile Platon ile kıyaslar (2008: 32).

Ahlak felsefesi ve estetiğin birbirinden ayrılamadığı bir anlayıştan beslenen Platon, akli ön plana almış ve her şeyin üstünde tutmuştur: “[Gü]zel şeyleri seven bir insan düşünün; yeni trajediler izlediğini, yeni resimler gördüğünü ve yeni müzikler dinlediğini belirttiğini. Böyle bir insan, sadece güzel şeyleri sevdiği için filozof değildir; çünkü filozof güzelliğin kendisini sever. Sadece güzel şeyleri seven insan düş görmektedir; oysa saf güzelliği bilen insan tamamen uyanıktır. Önceki bir yoruma sahipken, sonraki bilginin sahibidir” (Skirbekk and Gilje, 1971: 88; Russell, 2004: 122). Bu noktaya Murdoch da dikkat çeker ve sanata karşı biçimci olmaktan çok ahlakçı bir tavır içinde olan Yunanlıların bizde saygı uyandıran “güzel sanat” anlayışına sahip olmadıklarını; teknik (*techne*) sözcüğünün sanat, zanaat ve ustalık anlamlarını kapsadığını ifade eder (Murdoch, 2008: 10). Dolayısıyla sanatın, ender olarak, fakat inandırıcı bir şekilde (Aiskhylos’un Agamemnon’unu örnek vererek) bize acılardan nasıl bir şeyler öğrendiğimizi gösterdiğini savunur. Platon’un bu tanrısal inayete gerçeğin açığa vuruluşunu görmezden gelişine “kıskançlık mı acaba?” diye şaşırın Murdoch bilakis böyle bir sanatın, gerçekliğin derin yapılarını kısa süreliğine aydınlattığını düşünür (2008: 92).

Daha önce de belirtildiği gibi, Platon’un felsefesinde oldukça büyük bir yeri olan “güzellik” kavramının, sanatla bağlantılı olduğunu düşünen Murdoch’a göre “Platon’un kendisine rağmen”, diyaloglarında “yüceltilmiş Platonik bir estetik” vardır. *Ateş ve Güneş*’in başında Platon’un “Mağara Mitosu”nu irdeleyerek, bu mitosun “muhteşem bir alegori” olduğunu belirten Murdoch, bu eserin sonunda öne sürdüğü bu Platonik estetik görüşünü ortaya koyar. Kitabının adından da anlaşılacağı üzere, gölgelerle kaplı ateş ile gerçekliğin karanlık örtüsünü aralamamızı sağlayan güneşi karşılaştıran Murdoch, böylece aşkın olan İyi İdeası’na ulaşmada sanatın rolünü açığa çıkarmaya çalışır.

Murdoch’a göre “ateş, ben’i (ego), coşku ve enerjinin kaynağı olarak ruhun henüz kirlerinden arınmamış ham halini temsil etmektedir.” Tutsaklar, ateşi anladıkları zaman, modern psikanalizmde olduğu gibi, kendilerinde önceden benmerkezli içgüdüyle körleşmiş olan motivasyon kaynaklarını görürler. “[G]örülecek daha başka bir şey olacağını düşlemedikleri sürece de,” bu halde sıkışıp kalabilirler (Murdoch, 2001: 98). – Güneşle temsil edilen - sevgi olmadan, bunun tam karşıtı olan “düşler içindeki ego” yüzünden hiçbir şeyi anlayarak görmemiz mümkün olmaz. Murdoch’a göre

“Platon’un bu söylencesinden çıkarılacak en temel anlam, İyi ideası’nın, her şeyin bize gerçekte olduğu gibi görünmesini sağlayan ışık kaynağı olarak gösterilmesidir (Murdoch, 2001: 68). “[İyinin] kendisine doğrudan bakmak oldukça güçtür ve onun aydınlattığı şeylere bakmak [iyi olan şeyleri anlamak] gibi değildir. İyi aydınlattığı şeylerden farklı türde bir şeydir” ve Platon’un yaptığı şey: “Ruhun yükselişini, dört aşamalı aydınlanma süreci olarak betimleme”dir (Murdoch, 2001: 90-92). Bu sürecin her aşamasında, gerçek oldukları sanılan şeylerin, aslında daha gerçek olana göre yalnızca birer gölge ya da görüntüş oldukları fark edilir. Araştırmanın (yolculuğun) sonunda, kuramsal olmayan ilk ilkeye, İyi ideası ya da kavramına ulaşılır. (Yolcu) şimdi kökenine (mağaraya) geri döndüğünde, önceden aşamalı olarak gördüğü şeylerin gerçek niteliğini artık tümüyle bilir.

Burada kişinin gerçek dünyaya bakması, onun hakkında düşünmesi ve önemsiz görüntülerle yetinmemesi gerektiğini belirten Platon’u eleştiren Murdoch’a göre yalnızca iyi sanat, kötü amaçlara daha başarılı bir şekilde karşı koyabilir: “İnsan, heyecanlı bir romanın ya da çok duygulu bir filmin, okuyan ya da seyredenlerin özel fantazyaları üzerinde nasıl uyarıcı bir rol oynadığını görebilir” (Maggee, 1979: 424). “İyi’yi kavrama derecesine yükselmiş olan zihin, bundan böyle kendisinden hareketle yükseldiği (sanat, eylem, doğa, insanlar, düşünceler, yapılar, durumlar vb.) kavramların, gerçek doğaları ve birbirleriyle olan ilişkilerinin özünü anlar” (Murdoch, 2001: 92).

Murdoch’a göre insanlar için iyi olan sanat, fantazyaya olduğu için değil de, hayal gücü olduğu için iyidir. İyi sanat, donuk fantazyanın yaşamımız üzerindeki pençesini kırar ve bizi gerçeği görmeye yöneltir; “edebiyat kışkırtır ve merakımızı gidermemizi sağlar” (Maggee, 1979: 425). Sanatın bilgi vericiliğini vurgulayan düşünür, sıradan sanatın bile bize bir şeyler, örneğin başka insanların nasıl yaşadığını anlatabildiğini belirtir. 20. yüzyıl bakış açısı olan “sanat sanat içindir” anlayışına karşı “sanat yaşam içindir” ilkesini öne süren Murdoch’a göre sanat, asıl olarak, insanı aldatan eğlenceli bir oyun olmaktan uzaktır (Reierson). Sanatçı, içinde yaşadığı toplumun yapısı ve karakteriyle sıkı sıkıya ilişkilidir ve içinde yaşadığı toplum, genel olarak sanatçının hayal gücünü derinden etkiler ve her sanatçı insanların farkına varmadığı ya da anlamadığı şeyleri açıklayarak topluma hizmet edebilir. Hayal gücü açıklayıcı ve belirleyicidir. “Sanat öykünmedir” ifadesiyle söylenmek istenenin, kısmen bu olduğunu ifade eden Murdoch (Maggee, 1979: 429-430), bu noktada büyük sanatçıların, dünyanın detaylarını açığa çıkardığına inanır. Ona göre kötü sanatın ve ‘olup bitenler’in tersine iyi sanat, tamamen bizim dışımızdadır ve bilincimize karşı korumalıdır.

Murdoch, sanatı Platonik idealarla bağlantılandırır. Ona göre sanatta ideanın rolü, evrensel (tümel) olanı yansımasıdır (Murdoch, 2001: 84). Bu anlamda “güzel” ve “iyi” idealarını birbiriyle ilişkilendiren Platon’da sanatçıya yönelik olumlu notlar keşfeden Murdoch, filozofun “[İ]yi olan her

şey güzeldir, “güzel” de hiçbir zaman orantsız olamaz” (Timaios, 29e) sözlerinde ve özellikle *Philebos* diyalogunda Platon’un güzellik kavramı bağlamında sanata dair estetik bir atmosfer oluşturduğunu farkedebilir. Murdoch, burada, iyi yaşamın hem haz hem de akılı içerdiğini vurgulayarak Platon’da “iyi”nin gücünün “güzel”in doğasının içine sızdığına dikkat çeker: “O halde, iyiliği bir tek düşüncenin yardımıyla kavrayamazsak, onu üç düşünceyle; güzellik, oran ve gerçek düşünceleriyle yakalayalım... Öyleyse, hakikatle ve güzellik deneyimiyle uyuşan hazlar da sınırlı ve ussal olmalıdır” (Platon, 1998: 122). Bu diyalogda Platon, biçimsel olarak güzellikle nitelenebilecek bazı saf hazların varlığından söz eder. Bunlar, duyularla algılanabilen ve aşırı ve ölçsüz olmadıklarından dolayı Platon’un “katışıksız hazlar” dediği yalın renkler, basit geometrik şekiller ya da temel müzik notaları gibi şeylerdir (Platon, 1998: 94-95). Murdoch için önemli olan, Platon’un burada güzelliği duyulur dünya ile değişmeyen idealar arasında bir yerde belirlemesidir (Murdoch, 2008: 20). Bu noktada sanatın tanımı içine duyguları harekete geçirmeyi kattığını belirten Murdoch’a göre burada işin içine, sanatın duyumlamaya ilişkin niteliği, görme, duyma ve öteki bedensel heyecanlarla ilgili olma gerçeği girmektedir: “Ben, felsefe ve edebiyatın her ikisinin de gerçeği arayan ve gerçeği açıklayan etkenlikler olduğunu düşünüyorum. Bunlar bilme ve kavrama yeteneğine ilişkin etkenliklerdir, açıklamalardır” (Maggee, 1979: 419).

Ancak Platon bu saf hazlar olarak gösterdiği güzel şeylerin çok yalın ve soyut oldukları için anlaşılmasının güç olduğunu belirtmiştir. Filozofu bu noktada eleştiren Murdoch, Platon’un, bazı şeylerin anımsanma (anamnesis), bazı şeylerin ise öğrenme ile kavranabileceğini söylediğini hatırlatır: *Menon* diyalogunda kölenin, hiç bilmediği geometri problemini çözmesindeki “anımsama” ilkesinin içerdiği “dikkat etme” olgusunu vurgulayan (Widdows, 2005: 105) Murdoch’a göre dikkat etme (attention), “bir şeye titizlikle bakma ve onu akılda tutma”dır. Bununla birlikte titizlikle bakmaya konu olan çok iyi ve çok kötü şeyler vardır. Ahlaklı yaşam arayışında bize en çok yardımcı olacak dikkate değer objenin iyi olduğunu belirten Murdoch, değerli dikkat nesnelere üç grup olarak belirler. Bunlar, Platon’un aksine Murdoch’un sanatı da dahil ettiği güzellik, zihinsel/ruhsal disiplin ve sevgidir (Murdoch, 2001: 55). Güzelliği “doğamız gereği doğrudan sevdiğimiz ruhsal tek şey” olarak tanımlayan Platon’a borçlu olan Murdoch, Platon’un “Aşk, “güzel”i istemektir” (*Phaidros*, 237d), ifadesinin de anımsama ile bağlantısına dikkat çeker: Sanat ve güzellik, bireyi egosundan koparıp gerçeğe dikkatle bakmasını sağlayabilir (Widdows, 2005: 111). Murdoch’a göre “kuşkusuz romancılar ve şairler de düşünürler, ve büyükleri mükemmel bir şekilde düşünürler” (Maggee, 1979: 432). Açık ki Murdoch, büyük edebiyatçıları filozofları eşdeğer görmektedir.

Platon’un sanatı küçümsemesi konusunda, onun gülünç ya da absürde dair görüşünü irdeleyen Murdoch, Platon’un, diyalogları boyunca

ara ara, absürd olanı reddeden ağırbaşlılıkla bir çeşit erdemli özsaygıyı bir tuttuğunu gözlemler. Platon'a göre gülmenin, neşeli gülümsemeler hariç, ağır başlılıktan uzak, alçakgönüllü ciddiyete aykırı, patlayıcı ve aşırı bir davranış olduğunu açıklayan düşünür, şu noktada Platon'a katılmaz: "Elbette kötü absürd vardır, ama ağırbaşlılığın azalması ille de ahlaksal duruşun yitirilmesi anlamına gelmez." Bunun, kendini beğenmişliği bırakıp alçakgönüllülüğü keşfetmek olarak da anlaşılabilceğini düşünen Murdoch, gülünç olanın sezilmesini sanatta yapmacık tavrılara karşı bir savunma olarak açıklar (Murdoch, 2008: 83).

Platon sanatı, arınmamış bir cazibeyle güzellik kılıfına bürünerek sahte *anamnesis* gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Nitekim mağara benzetmesindeki duvarın özelliği şöyle açıklanmıştır: "[K]ukla oynatanların önlerine yerleştirip üstünden hünerlerini gösterdikleri bölmeye benzeyen bir duvar" (*Devlet* 514b). Bu noktada Platon'un itirazlarını ciddiye alsak bile, sanata hiç olmazsa "iyi"nin simgesi olan 'güzel' olarak bakılamaz mı?" diye soran Murdoch (2008: 86), bu güçlüğü şöyle aşmaya çalışır: "Elbette ahlak büyük ölçüde bir eylem meselesidir, ama derinlemesine baktığımız şeyler yaptığımız şeyleri etkiler. Böylesi bir sanatla ilişkimiz bencillikten arınmıştır. Buna göre sanat, görünüşten gerçekliğe yapılan uzun ve çetin yolculuk hakkındadır ve Platon'a rağmen felsefesinin ruhun iyileştirilmesiyle ilgili olarak vazettiği şeylerin örneğini oluşturur. Murdoch (2008: 96; Maggee, 1979: 434), bir adım daha ileri gider ve sanatın, belki de genel olarak, felsefenin yapabildiğinden daha fazlasını kanıtladığını ileri sürer: "Sanat sahip olup olacağımız en eğitici şeydir; hem de felsefe ve teolojiden çok daha eğiticidir".

Kötü sanatın neden ve nasıl zararlı olabileceğinin pek kolay yanıtlanamayacak bir soru olduğunu; büyük sanatın ise hiç şüphesiz "iyi"nin yönünü gösterdiğini ve ahlakçı için, hiç değilse bir yardımcı niteliği olduğunu savunan Murdoch'un (2008: 87) *Ateş ve Güneş*'i şu cümlelerle sona ermektedir: "Sanat aracılık edecek ve süsleyecek ve Tanrı'nın yokluğunu ya da uzaklığını gizlemek için büyülü yapılar geliştirecektir. Bu türden pek çok yapının çökmekte olduğu bir zamanda yaşıyoruz ve Batı'da din ve metafizik sanatın kendilerinden açtığı kucaktan uzaklaştıkça, akli tatmin edecek imgelerden yoksun kalan bizler, birer mistik olmaya zorlanıyormuşuz gibi görünebiliyoruz. Sofistlik ve büyü arada sırada bir çöküntü yaşar, ama hiçbir zaman ortadan kaybolmaz. Sanatla aralarındaki gizli anlaşmaların ve sağlayabildikleri avuntuların sonu yoktur. Ve sanat, tıpkı yazı gibi, Eros gibi, iyi de olsa, kötü de olsa, var olmayı sürdürür" (2008: 98).

SONUÇ

Yaşanabilir ideal bir devlet tasarlayan Platon, bunun için adeta bir anayasa niteliğinde *Devlet* adlı diyalogunu yazmıştır. Bu eserde Platon,

gerçekten uzaklaştıran her konuda çok titiz davranmıştır. Böyle bir devletin yöneticileri, sabit ve mükemmel İyi İdeası'nı anlamış düzeyde yetkin filozoflardır ve devletin işleyişinde zararlı olan herşeyi farkedip yasaklamalıdır. Bu anlamda gerçeği çarpıttığı düşünülen her türlü sanat ürünü ve sanatçı da yasaklılar arasında zikredilir; sanatçıya, ancak iyi ve mutlak doğruyu ifade ederse yer verileceği belirtilir.

Iris Murdoch, Platon'un bu ciddi kaygısını anlamakla beraber, onun bu işte biraz üstünkörü davrandığını düşünmüş ve konuyu bu noktadan irdelemiştir. Modern bir ahlak filozofu olan Murdoch, yirminci yüzyılın rölativist etik ilkelerini benimser, ancak bu öğretinin ortaya koyduğu ve belirsizlik içeren sonucunu yaşamsal anlamda eksik bulur. Kesin ilkeler arama noktasında, kendisini "Platoncu" olarak tanıttık kadar Platon'a döner. Ancak Platon'la sanat görüşü konusunda hemfikir değildir. Platon'un aksine, Murdoch'a göre bir başka tarzda bilme ve kavrama yeteneği olan sanat, gerçeği arama açısından felsefeye benzer, dahası sanatta gerçek daha açık bir şekilde görülür.

Elbette o, Platon'un açık bir sesle sanatçıları dışladığının farkındadır, üstelik *Ateş ve Güneş* adlı kitabının alt başlığında da bunu açıkça belirtir. Ama onun asıl yaptığı Platon'la bu belirsiz konu hakkında savaşmak değil, bilakis filozofun diyalogları arasında incelikli bir arayış içine girerek buradan sanata açık bir yer aramaktır. Sonuçta dar bir alan da olsa Platon estetiğinin gerçekte böyle bir alan açtığına inanan Murdoch'a göre sanat felsefe kadar akılcı, realist ve aydınlatıcıdır. Böylece "iyi"ye ulaşmada belki de en yardımcı araçtır.

KAYNAKÇA

ANTONACCIO, Maria and SCHWIKER, William. (1996), "Introduction", *Iris Murdoch and The Search for Human Goodness*, (Eds.) Antonaccio, Maria and Schweiker, William, Chicago: The University of Chicago Press.

CONRADI, Peter J. (2001,) *Iris Murdoch: The Life of Iris Murdoch*, New York: Norton.

EFLÂTUN. (1990), *Phaidros* (Çev.) Hamdi Akverdi, İstanbul: M.E.B. Yayınları.

HİLAV, Selahattin. (2007), "Devlete Giriş", Platon, *Toplu Diyaloglar-I* içinde, Ankara: Eos Yayınevi.

LITA, Ana. (2003), "Seeing Human Goodness: Iris Murdoch On Moral Virtue" : <http://www.minerva.mic.ul.ie/vol7/murdoch.html>, ISSN 1393-614X Minerva - An Internet Journal of Philosophy Vol. 7.

LUPRECHT, Mark. (2010), "Death and Goodness: *Bruno's Dream* and "The Sovereignty of Good over Other Concepts", (Eds.) Rowe, Anne and Horner, Avril, *Iris Murdoch and Morality*, Palgrave Macmillan.

MAGGEE, Bryan. (1979), "Felsefe ve Edebiyat: Iris Murdoch ile Söyleşi" (Çev.) Uygur Kocabaşoğlu, *Yeni Düşün Adamları*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

MURDOCH, Iris. (1996), "Metaphysics and Ethics", *Iris Murdoch and The Search for Human Goodness*, (Eds.) Antonaccio, Maria and Schweiker, William, *Iris Murdoch and The Search for Human Goodness*, Chicago: The University of Chicago Press.

MURDOCH, Iris. (2001), *Sovereignty of Good*, London: Routledge Classics.

MURDOCH, Iris. (2003), *The Black Prince*, Penguin Books.

MURDOCH, Iris. (2008), *Ateş ve Güneş: Platon Sanatçıları Niçin Dışladı?* (Çev.) Serdar Rifat Kırkoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

NUSSBAUM, Martha C. (1996), "Love and Vision: Iris Murdoch on Eros and Individual", (Eds.) Antonaccio, Maria and Schweiker, William, *Iris Murdoch and The Search for Human Goodness*, Chicago: The University of Chicago Press.

PLATON. (1998), *Philebos* (Çev.) Sabri Esat Siyavuşgil, İstanbul: Cumhuriyet Dünya Klasikleri.

PLATON. (2000), *Symposion (Şölen)* (Çev.) Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

PLATON. (2001), *Protagoras* (Çev.) Nurettin Şazi Kösemihal, İstanbul: Sosyal Yayınları.

PLATON. (2001), *Timaios* (Çev.) Erol Güney ve Lütfi Ay, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

PLATON. (2007), "Devlet" (Çev.) Hüseyin Demirhan, *Platon Toplu Diyaloglar-I*, Ankara: Eos Yayınevi.

PLATON. (2007), "Phaidon" (Çev.) Suut Kemal Yetkin-Hamdi Ragıp Atademir, *Platon Toplu Diyaloglar-I*, Ankara: Eos Yayınevi.

PLATON. (2007), "Sokrates'in Savunması" (Çev.) Yunus Bakıhan Çamurdan, *Platon Toplu Diyaloglar-I*, Ankara: Eos Yayınevi.

REIERSON, Gary B. (tarihsiz), "Art and Ethics in the Novels of Iris Murdoch". <http://www.gmcc.org/docs/artethics.pdf>.

ROWE, Anne and HORNER, Avril. (2010), *Iris Murdoch and Morality*, Palgrave Macmillan.

RUSSELL, Bertrand. (1969), *Batı Felsefesi Tarihi* (Çev.) Muammer Sencer, İstanbul: Kitap Yayınları.

RUSSELL, Bertrand. (2004), *History of Western Philosophy*, London: Routledge.

SCHWEIKER, William. (2010), "The Moral Fate of Fictive Persons: On Iris Murdoch's Humanism", (Eds.) Rowe, Anne and Horner, Avril, *Iris Murdoch and Morality*, Palgrave Macmillan.

SKIRBEKK, Gunnar and GILJE, Nils. (1971), *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi* (Çev.) Emrah Akbaş ve Şule Mutlu, İstanbul: Üniversite Kitabevi Yayınları.

TRACY, David. (1996), "Iris Murdoch and The Many Face of Platonism", (Eds.) Antonaccio, Maria and Schweiker, William, *Iris Murdoch and The Search for Human Goodness*, Chicago: The University of Chicago Press.

WIDDOWS, Heather. (2005), *The Moral Vision of Iris Murdoch*, England: Ashgate Publishing Company.